

Жената како структурирачки елемент во некои трагедии на Еврипид

Даниела Тошева
nela2111@yahoo.com

Еврипид (480-406) е најмладиот и последниот трагедиограф на класична Хелада. Тој е поет на новото време, на пелопонеските војни; Атина веќе не е моќна како во времето на неговите претходници Ајсхил и Софокле, разнишана е нејзината благосостојба, разнишани се сите вредности, па дури и боговите, оние богови што ги величи Ајсхил, се ставени во прашање. Еврипид во своите трагедии не прикажува возвишени богови и луѓе, луѓе толку идеални, што потсетуваат на богови, но користејќи митолошки ликови тој го опишува човекот на неговото време, со сите негови човечки недостатоци, ставајќи ги во прашање традиционалните верувања на Хелените. Големите митски јунаци во неговите драми се претвораат во обични луѓе; секој можел да се препознае себеси во нив. Тоа се луѓе кои зборуваат на човечки, едноставен јазик, а не на возвишен, хомерски, несекојдневен. Еврипид со својот реализам, па дури и натурализам, толку спротивен на Ајсхиловата возвишеност и идеализмот на Софокле, ги збунувал и ги шокирал своите современици. Атинската публика реагирала нетрпеливо на неговите трагедии, затоа што ги рушел сите дотогашни правила.

Со тоа што го опишува своето време, тој бил пред своето време; затоа никогаш не се здобил со наклонетоста на атинската публика. Колку му била ненаклонета атинската публика се гледа од фактот, што победил само четири пати на трагичките натпревари во текот на животот и еднаш постхумно. Огорчен поради сето ова заминал од Атина на кралскиот двор во Македонија, каде што ги поминал последните години од својот живот.

Несомнено, по смртта, Еврипид станува најпопуларниот трагички поет, што се гледа и по бројот на неговите зачувани драми. Додека од Ајсхил и Софокле се останале дури осумнаесет трагедии и зачувани само по седум драми, од Еврипид ни една сатирска драма, што покажува дека тој навистина бил на репертоарот во театрите и по неговата смрт.

Во споредба со неговите претходници Ајсхил и Софокле, Еврипид се разликува и со неговото третирање на женското прашање. Тој ја поставува жената на сцена значително повеќе од Ајсхил и Софокле, за што говорат и насловите на зачуваните драми; од осумнаесетте зачувани драми, дури единаесет носат име на женски лик или група на жени (*Алkestида*, *Медеја*, *Хекаба*, *Андромаха*, *Хикетиди*, *Тројанки*, *Електра*, *Хелена*, *Ифигенија во Таврида*, *Ифигенија во Авлида*, *Бакхи*), а драмата *Хиполит*, иако има „машки“ наслов, трагичкиот херој во неа е жена. Вообичаено е кај Еврипид насловот на драмата да соодветствува со трагичкиот херој, што не е секогаш случај со другите двајца трагедиографи.

Еврипид се занимавал со разгледувањето на општествената положба на жената, меѓутоа, не може да се каже дека тој има некаков став кон традиционалната неправда кон жената; не суди, не наметнува мислење, туку само го изнесува она, што реално се случувало. Новината е во тоа, што тој се осмелува да го актуелизира женскиот проблем со самото тоа што го изнесува на сцена, односно, се осмелува да ја изнесе на сцена жената која чувствува, жената ранета од љубов и се осмелува да ја отслика нејзината положба во општеството.

Во антиката многу автори се обиделе да ги претстават меѓуполовите односи. Сите податоци што се однесуваат за жената во антиката ги добиваме од мажи, посредно. Еврипид е еден од тие посредници, за кого можеме да се надеваме дека дава реална слика за жената од неговото време, доколку го прифатиме Аристотеловото тврдење дека Еврипид ги прикажува луѓето „онакви какви што се“.

Ако Еврипид ја поставува жената на сцена како главен трагички лик, не значи дека со тоа ја намалува улогата или значењето на мажот во драмите. „Во грчката трагедија женските ликови ја исполнуваат својата драмска и драматична задача токму во релација со машки ликови или со поинакви прагми кои имаат таква (машка) семиолошка вредност.“[1] Меѓутоа, местото на дејствување на мажот и жената се различни, спротивставени. Местото на жената е во домот, како што му вели Електра на својот маж:

Јас треба, без да бараш според силите,
труд да ти олеснам, да ти е поднослив,
да поднесам дел и јас; тебе доволно
ти е и надвор; дом да средам, мое е.[2]

Τὰ ἔξωθεν ἔργα[3] надворешните работи) се оние, што му(припаѓаат на мажот, а τὰ ἐν δόμοις[4] работите во домот) се оние што и(припаѓаат на жената. Заедничкото на обајцата (мажот и жената) е грижата за домот; таа грижа мажот ја извршува однадвор, а жената однатре. Кога мажот дејствува во домот (ἐν δόμοις), а во трагедијата тоа дејствување им претходи на собитијата во драмата, тогаш ѝ нанесува навреда на жената, мешајќи се во нејзината сфера на дејствување. Жената, чиј дом е вознемирен, принудена е да излезе надвор (ἔξω), во машката сфера на дејствување и со самото излегување таа станува хибристична и се остварува како трагична хероина.

Она што најмногу ги поврзува Медеја, Фајдра и Електра, во трагедиите *Медеја*, *Хиполит* и *Електра*, е леглото како женски топос во домот (ἐν δόμοις). Причината за дејствувањето на трите жени е одбраната на тој топос, што се наоѓа во нивната сфера на дејствување, од оние чија сфера на дејствување е вон домот – од мажите.[5]

Кај Медеја тоа е напуштено легло, кај Фајдра стремежот кон туѓо легло и одбивањето од него, а кај Електра причината за дејствување е јаловото легло. Сите се поттикнати да станат хибристични, односно да ја напуштат својата сфера на дејствување поради леглото.

Тоа е нишката што ги поврзува како жени - леглото, преку кое тие дејствуваат и се остваруваат како жени, меѓутоа Медеја, Фајдра и Електра се сосема различни жени кога станува збор за карактерот, потеклото и идеалите. Медеја, по навредата на леглото е цврсто решена да дејствува, да излезе θύρασι (на порти, надвор) и да ја оствари

одмаздата. Нејзиното решително дејствување го остварува сама, на своја рака, без да бара помош од неког или да дејствува преку друг. Медеја дејствува машки; во ниеден момент после наредбата не му ја потчинува својата жестока природа на машкиот свет. Сепак, начинот на кој го извршува убиството е женски - со отров, не со меч. Медеја има варварска природа, потекнува од Колхида, таа не е воздржана како Хеленките Фајдра и Електра, не ги контролира чувствата, затоа што е жена – обесправен род.

Фајдра, жена Хеленка, ја нема таа сила да му се спротивстави толку жестоко на машкиот свет, цело време е во легло - носилка, изнемоштена од невозвратената љубов на Хиполит. Таа не дејствува сама, ниту излегува сама во машкиот свет; целото нејзино дејствување е помогнато и поттикнато од дадилката и слугинките. Слугинките ја изнесуваат надвор (ἔξωθεν), а дадилката комуницира со Хиполит наместо неа. Кога до крај е згазено нејзиното достоинство, дури тогаш таа дејствува сама, станува одмаздољубива и го повлекува со себе во смрт оној што ја навредил - Хиполит.

Електра е малку поинаква жена од првите две, затоа што таа не е целосна жена (γυνή), туку е девојка (παρθένος во улога на γυνή). Можеби со тоа се оправдува нејзината несамостојност во дејствувањето; таа го користи братот Орест како средство, меѓутоа начинот на кој ја спроведува одмаздата, начинот на кој го иницира сето тоа е поблизок до жестокиот настап на Медеја, одошто до нерешителноста, покорноста на Фајдра.

Сепак, начините на коишто дејствуваат и ја поднесуваат наредбата на леглото се индивидуални за секоја од нив. Но, начинот на кој се поимаат себеси и своето место во машкиот свет не ги разликува многу една од друга. Тоа е всушност гледиштето на Еврипид кон положбата на жената, кое го прикажува преку три различни жени, но излегува исто во сите три парадигми.

Сликата на жената во сите три случаи е иста; Медеја вели:

Од сè на светот што има душа бар,
Баш ние жените сме сорта најкутра.
Со богатство прекумерно да купиме
маж треба за себе, кој господар е наш
на телото...[6]
... А, на куд и закони
на куќата, од дома ненаучена,
да бидеш пророк треба па да угодиш.[7]

Со ова јасно ја определува функцијата на жената во бракот; таа е таа што треба да се покори, да му угоди на својот маж, како што вели и Електра:

Штом жена умна е, во сè ќе попусти
на маж [8]

Спротивното дејствување од она што е вообичаено за неа, ја прави жената хибридна, одметник од законите што владееат за неа. Нејзиниот живот мора да биде во служба на мажот.

Слични се ставовите на Фајдра и на Електра кон неверството на жената, тоа најсилно го обвинуваат:

На жена која гледа да се накити
дур' не е мажот дома, пепел тури ѝ!
Та нема зошто надвор лице убаво
да покаже, сал ако зло си бара.[9]

А, Фајдра вели:

... О, смрт нек' најлоша
ја најде, која прва легло оскверна
со туѓи мажи![10]

О, како, морска Кипранко, господарко,
го гледаат во очи својот сопружник,
страв како немаат од мракот – сојузник
од сидови да н' некогаш проговорат? [11]

Фајдра и Електра се поврзани преку тој проблем - женското неверство, првата зашто копнее да го направи тоа, а втората зашто нејзината несреќа произлегува од мајчиното неверство. Свесни се и обете за последиците што следуваат по неверството. Медеја исто така е засегната од неверството, но неверство од мажот ѝ. Тоа неверство неа ја остава сама; таа е напуштена жена.

Определбата на Медеја и Фајдра (и обете потполни жени) за женскиот род е негативна, односно го сфаќаат женскиот род како обесправен род (ἀδλιώτατον φύλον[12] и μίσσημα πᾶσιν[13]). Електра, пак, нема став за неправдата кон жената, таа само го изнесува својот став за функцијата на жената во бракот. Нејзината моминска природа сè уште не ѝ дозволува да го изгради својот став за положбата на жената воопшто. Таа не негодува и тажи воопшто, за секоја жена, туку тажи за себеси, за сопствената несреќа. Сепак, може да се каже дека преку негодувањето за својата положба таа негодува за секоја жена, иако никаде не го истакнува тоа.

Она што ги прави трагички овие женски ликови е нивното излегување θύρασι (надвор, на порти) и дејствување во сфера што не им припаѓа. Меѓутоа, тоа нивно мешање во светот надвор, односно во доменот на дејствување на мажите, всушност е предизвикано од самите мажи. Мажите се тие што ја нарушуваат рамнотежата меѓу тие две полиња на дејствување (женско-машко, внатре-надвор), така што жената со нејзиното излегување се обидува да ја врати таа рамнотежа. Обидот да ја врати рамнотежата на својот дом или на своето легло како женски топос во домот, нужно ја прави хибристен, односно, трагички лик.

Белешки:

[1] Весна Томовска, *Сликата на жената во комедиите на Аристофан*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, книга 27 (53), стр. 110.

[2] Еврипид, *Електра* (превод од старогрчки на Даница Чадиковска), стих 71-75.

- [3] Еврипид, *Електра*, стих 73.
- [4] Ibidem, стих 74.
- [5] Види *Поетика на леглото во старогрчката книжевност*, Валериј Софрониевски
- [6] Еврипид, *Медеја* (превод од старогрчки на Катерина Колозова) стих 230-234.
- [7] Ibidem, стих 238-240.
- [8] Еврипид, *Хиполит* (превод од старогрчки на Даница Чадиковска) стих 1052-53.
- [9] Еврипид, *Електра* (превод од старогрчки на Даница Чадиковска) стих 1072-75.
- [10] Еврипид, *Хиполит* (превод од старогрчки на Даница Чадиковска) стих 407-409.
- [11] Ibidem, стих 415-418.
- [12] Еврипид, *Медеја*, стих 231.
- [13] Еврипид, *Хиполит*, стих 407.